

بسمه تعالی

نقش مساجد در تربیت دینی نوجوانان

مؤلف :

محمد رضا سعیدیان

انتشارات ارسطو
(چاپ و نشر ایران)

۱۳۹۷

سرشناسه : سعیدیان، محمدرضا، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور : نقش مساجد در تربیت دینی نوجوانان/مؤلف محمدرضا
سعیدیان.
مشخصات نشر : مشهد: ارسطو، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری : ۱۰۸ص.
شابک : ۹۷۸۶۰۰۴۳۲۲۹۲۸:
وضعیت فهرست نویسی : فیفا
موضوع : تعلیمات دینی برای نوجوانان
موضوع : Religious education of teenagers
موضوع : نوجوانان -- روابط با دیگران
موضوع : Interpersonal relations in adolescence
موضوع : مسجدها-- تاثیر
موضوع : Mosque-- Influence
موضوع : تربیت اخلاقی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع : Moral education-- Religious aspects -- Islam
رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ ن۷۲س/۴/ BP۲۵۳
رده بندی دیویی : ۲۹۷/۶۴۴
شماره کتابشناسی ملی : ۵۴۸۷۲۵۸

نام کتاب : نقش مساجد در تربیت دینی نوجوانان
مؤلف : محمدرضا سعیدیان
ناشر : ارسطو (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرایی، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۳۹۷
چاپ : مدیران
قیمت : ۱۶۰۰۰ تومان
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۲-۲۹۲-۸
تلفن های مرکز پخش : ۳۵۰۹۶۱۴۵ - ۳۵۰۹۶۱۴۶ - ۰۵۱
www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (نحل ۹۷)

هر کس، مرد یا زن، عمل صالح انجام دهد و مؤمن باشد، قطعاً به حیات طیبه زنده اش می‌داریم و همانا آن‌ها را، در برابر بهترین اعمالی که انجام داده‌اند، پاداش خواهیم داد.

از رسول اکرم (ص) روایت شده است:

«أَوَّلُ الْعِلْمِ مَعْرِفَةُ الْجَبَّارِ وَ آخِرُ الْعِلْمِ تَفْوِضُ الْأَمْرِ إِلَيْهِ ؛

سرآغاز علم، شناخت خداوند جبار و سرانجام آن، واگذاری امور به اوست». این حدیث شریف نبوی، با وجود اختصار و کوتاهی اش، مبین مبدأ و منتهای سیر انسان در عالم معرفت و حقیقت است. آغاز این سفر معرفتی، شناخت خداوند جبار و نهایت آن، تفویض و واگذاری همه امور به اوست. هدف این نوشتار، توضیحی اجمالی در خصوص این حدیث شریف است (غزالی ۱۳۸۳، ص ۴۰۴).

قضیه تربیت یک ملت به این است که فرهنگ آن ملت، فرهنگ صحیح باشد. شما کوشش کنید که فرهنگ را فرهنگ مستقل اسلامی درست کنید.

امام خمینی ره

تقدیم به :

تقدیم به شهدای مساجد از صدر اسلام تا کنون و دوستداران تعلیم و تربیت دینی که سال‌ها برای اعتلای فرهنگ دینی و هویت ملی نوجوانان این مرز و بوم تلاش می‌کنند.

تقدیم به همسر فد اکار و والدین دلسوز که همواره دعا گوی اینجانب بودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه
۱۷	فصل اول : مبانی نظری
۱۸	ایجاد تربیت دینی در دوره نوجوانی
۱۹	آفات بی باوری نوجوانان
۳۱	مبانی نظری صاحب نظران خارجی
۳۲	نظریه دینی دور کیم
۳۴	نظریه تفهمی وبر
۳۵	نظریه مارکس درباره دین
۳۷	دینداری از نظر واخ
۳۸	رویکرد کارکردگرایی اسمیت
۳۸	رویکرد کارکردگرایی براون
۳۹	رویکرد نئوکارکردگرایی یینیگر
۴۰	رویکرد کارکردگرایی اودی
۴۰	رویکرد کارکردگرایی دیویس
۴۱	نظریه جامعه شناسی شناخت برگر و لاکمن
۴۴	الگوی دینداری لنسکی
۴۵	الگوی دینداری گلاک و استارک
۵۰	نظریه دگرگونی ارزشی اینگلهارت
۵۳	فصل دوم : مسجد
۵۳	ترس دشمن از مسجد
۵۳	جایگاه مسجد در فعالیت های قبل از انقلاب
۵۳	جایگاه مسجد در فعالیت های بعد از انقلاب

۱ - قبل از جنگ تحمیلی	۵۳
۲ - بعد از جنگ تحمیلی	۵۴
ویژگیهای مسجد	۵۵
۱ - فضای مناسب و ظاهر خوب آن (احداث و زیباسازی مساجد و نمازخانه ها)	۵۵
۲ - نظافت و پاکیزگی مسجد	۵۶
۳ - وسایل صوتی، گرمازا و سرمازا	۵۶
۴ - تصمیم گیری متمرکز	۵۷
۵ - ایجاد امکانات فرهنگی ورزشی	۵۷
۶ - استفاده از افراد خوش صدا	۵۸
۷ - هیئت امنای مسجد	۵۸
۸ - همکاری جدی	۵۹
۹ - تقسیم کار	۵۹
۱۰ - علاقه به کار	۵۹
۱۱ - تأمین بودجه	۶۰
۱۲ - توجیه نوجوانان و جوانان	۶۰
اهتمام به مسئله نوجوانان و جوانان و احترام گذاشتن به عقیده و شخصیت آنان	۶۱
استفاده از تخصص های گوناگون	۶۱
اهمیت آشنایی فرزندان با مسجد	۶۲
عوامل مؤثر در جذب کودک و نوجوان به مسجد	۶۳
۱ - والدین:	۶۳
۲ - دوستان:	۶۴
امام جماعت مسجد:	۶۵
۱ - آگاهی امام جماعت از مسائل مذهبی، فرهنگی و اجتماعی	۶۵
۲ - وقت شناسی و حضور منظم	۶۶
۳ - شیوایی بیان	۶۶
۴ - خلاقیت و ابتکار	۶۶
۵ - همراهی و دوستی با نوجوانان	۶۶
۶ - احترام و تواضع	۶۷
۷ - آراستگی ظاهری	۶۷

۶۷	۸ - توانایی جسمی	۶۷
۶۷	۹ - هیئت امنای مسجد:	۶۷
۶۸	بهداشت مسجد:	۶۸
۶۸	امکانات تفریحی و سرگرمی در کنار مسجد:	۶۸
۶۹	هدیه و محبت:	۶۹
۶۹	سایر عوامل پیونددهنده میان مسجد و نوجوانان	۶۹
۶۹	۱- ترجمه و توضیح دعاها و اذکار	۶۹
۷۰	۲ - استفاده از هنر	۷۰
۷۰	۳ - الگو و همانندسازی	۷۰
۷۰	۴ - به کارگیری روش محبت	۷۰
۷۱	۵ - بیان ویژگیهای اخلاقی نمازگزاران	۷۱
۷۱	۶ - بیان اهمیت و موقعیت والای مسجد	۷۱
۷۱	۷ - انعکاس فعالیت ها	۷۱
۷۱	۸ - مساجد گره گشای مشکلات نوجوانان	۷۱
۷۲	۹ - خادمین و هیئت امنای مساجد	۷۲
۷۲	۱۰ - نظم	۷۲
۷۲	۱۱ - برنامه ریزی	۷۲
۷۲	۱۲ - عدم مزاحمت	۷۲
۷۳	۱۳ - خوش رفتاری	۷۳
۷۳	آثار و فواید گرایش کودکان و نوجوانان به مسجد	۷۳
۷۳	۱ - دین آموزی و تقویت ایمان و اعتقاد:	۷۳
۷۴	۲ - تعلیم قرآن و دعا:	۷۴
۷۴	۳ - پرورش حبّ اهل بیت	۷۴
۷۵	۴ - دوست یابی:	۷۵
۷۵	۵ - نظم آموزی:	۷۵
۷۵	۶ - ایجاد آرامش روحی و روانی:	۷۵
۷۶	۷ - پرکردن اوقات فراغت:	۷۶
۷۶	۸ - تقویت خلاقیت و مسئولیت پذیری:	۷۶
۷۷	۹ - پرورش روحیه جمع گرایی:	۷۷

۱۰ - وضعیت‌شناسی رابطه نوجوانان و مسجد	۷۷
۱۱ - رهیافت نیاز محور	۷۸
۱۲ - ارتباطات	۷۹
۱۳ - ارتباطات میان فردی	۷۹
۱۴ - ارتباطات جمعی	۸۱
۱۵ - فعالیت‌های جانبی	۸۲
۱۶ - امکانات	۸۲
فعالیت‌ها	۸۳
۱ - نوع فعالیت‌ها	۸۴
۲ - نحوه فعالیت‌ها	۸۴
رهیافت آسیبی	۸۶
۱ - آسیب‌های فردی	۸۶
۲ - آسیب‌های ناظر بر رفتار حاضرین در مسجد	۸۷
۳ - آسیب‌های ناظر به رفتار متولیان مساجد	۸۹
۴ - آسیب‌های ناظر به رفتار امام جماعت	۸۹
۵ - آسیب‌های ناظر به رفتار نوجوانان	۹۱
۶ - آسیب‌های ساختاری	۹۲
۷ - آسیب‌های ساختاری خرد	۹۲
۸ - آسیب‌های ساختاری میانی	۹۴
۹ - آسیب‌های ساختاری کلان	۹۵
۱۰ - آسیب‌های نمایان	۹۵
۱۱ - آسیب‌های پنهان (آسیب‌های مدیریتی کلان)	۹۶
دین و مذهب و سلامت روان	۹۷
فهرست منابع و مآخذ	۹۹
منابع فارسی	۹۹
منابع انگلیسی	۱۰۷

مقدمه

نقش کلیدی مسجد در شکل‌گیری و پیشرفت جامعه اسلامی در صدر اسلام، امری غیرقابل انکار است. به گواهی تاریخ، پیامبر اکرم (ص) در اولین اقدام برای پایه‌گذاری حکومت اسلامی در مدینه، به ساخت مسجد همت گماشتند. «مسجد» به عنوان مهمترین پایگاه و مرکز گردهمایی مسلمانان در طول تاریخ، افزون بر کارکرد عبادی، کارکردهای دیگری نظیر کارکرد آموزشی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی داشته است. این امر نشان از جایگاه و اهمیت والای این مکان مقدس در پیشبرد اهداف جامعه اسلامی دارد. می‌توان تأکیدات قرآن و روایات معصومان (ع) در مورد مسجد را نیز از همین منظر نگریست. ساخت و آبادانی مسجد بارها مورد تأکید دین قرار گرفته و نتایج و آثار رفت و آمد به مسجد نیز در کلام معصومان به دفعات تکرار شده است (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ص ۱۹۷). در طول تاریخ، جایگاه مسجد فراز و فرودهای فراوانی داشته است. نقطه اوج اثربخشی مسجد در جنبش‌های مذهبی و سیاسی تاریخ اسلام نمایان است؛ جنبش‌هایی مانند جنبش مختار، جنبش زیدبن علی و جنبش صاحب فخ از مسجد آغاز شده است (الویری، ۱۳۸۶، ص ۱۱۰-۹۳). در این میان، پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ۱۳۵۷، جایگاه رفیع مسجد در ایجاد حرکت‌های اجتماعی را بیش از پیش نمایان ساخت. در این انقلاب، مسجد به عنوان مهمترین مرکز راهبری و اتاق فکر مبارزان، نقش سترگی در پیروزی انقلاب اسلامی داشت. رهبران دینی انقلاب، مسجد

را پایگاه اصلی خود قرار داده و با ایراد سخنرانی در مساجد، به روشنگری و هدایت آحاد افراد جامعه می‌پردازند. در این دوره، مسجد به وضعیت ایده آل خود نزدیک و بیشترین کارکرد مورد انتظار آن در این دوره احیا شد. به نظر میرسد به رغم جایگاه برجسته مسجد در آموزه‌های دین و نیز در تحولات تاریخی جوامع اسلامی، در عصر کنونی با ظهور فزاینده فناوری‌های گوناگون اطلاعاتی و ارتباطی و افزایش ضریب نفوذ این فناوریها در عرصه‌های گوناگون زندگی اجتماعی، و نیز شکل‌گیری و گسترش نهادهای فرهنگی موازی و رقیب، تا حدودی جایگاه کنونی نهاد مسجد دستخوش تغییراتی شده است. امروز در ایران اسلامی، مسجد به عنوان اصلی‌ترین پایگاه نشر دین، از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست. عدم اهتمام به ظرفیت‌های مسجد برای پیشرفت جامعه و عدم بهره‌گیری اқشار جامعه از ظرفیت‌های ارتباطی و اجتماعی مسجد، به عنوان اصلی‌ترین شبکه ارتباطی و زمینه‌ساز پیوند و اعتماد اجتماعی، سبب تنزل جایگاه و اهمیت این نهاد دینی در جامعه و بروز آسیب‌ها و چالش‌هایی در این زمینه شده است. در این کتاب برآنیم تا ضمن بررسی اثر بخشی برنامه‌های فرهنگی مساجد بر تربیت دینی نوجوانان، تربیت را از نظر معنی و مفهوم و بیان دیدگاه علماء قدیم و بعضی از دانشمندان غرب، تربیت دینی را مورد بحث قرار دهیم. سپس بعد از بحث و بررسی در خصوص مبانی تربیت دینی، موضوع تربیت و عبادت را مورد کاوش قرار دادیم و در ادامه نیز به آثار تربیتی نماز، روزه، جهاد فی سبیل الله، زکات، امر به معروف و نهی از منکر و حیا پرداختیم و با استفاده از آیات مبارکه قرآن سعی کردیم به این نتیجه برسیم که انسان مؤمن با انجام کارهای مهم میتواند آثار تربیتی برای خود و دیگران داشته باشد و توسل به قرآن موجب سعادت دنیوی و اخروی میباشد. جامعه اسلامی دارای مکتب مشخص و ممتازی است که تاریخ شهادت می‌دهد توانایی رهبری و ارشاد همه ی جهانیان را دارد. قرآن کریم که کتاب و دستورالعمل زندگی در جامعه اسلامی است مانند روزهای اول بر اصالت و قدرت خود باقی است و جاوید و دائمی بودنش را نیز خداوند متعال تضمین نموده است. قرآن کتاب

عمل است و دستور چگونگی زندگی کردن را در خود دارد. «قُلْ اَعْمَلُوا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ عَمَلِكُمْ وَرِسُوْلَهُ وَ الْمُؤْمِنُوْنَ وَ سَتَرْدُوْنَ اِلَیَّ عَاتِمٌ وَ اَتَغِیْبُ وَ اَلشَّهَادَةُ فِیْ نَبِیِّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ» سوره توبه آیه ۱۰۵ (و بگو عمل کنید و به زودی ببیند خدا کردار شما را و پیامبرش و مؤمنان و به زودی باز گردانیده شوید به سوی دانای غیب و هویدا تا آگاهیتان دهد به آنچه می کردید). پس اگر مشکلی است به عمل نکردن ما به قرآن بر میگردد. سوره مبارکه توبه آیه ۱۰۵ بدیهی است که بشر با اینکه پیشرفت عجیبی با اختراع و اکتشافات علمی در علم و صنعت داشته است ولی بر اثر انحرافات و کج روی های اخلاقی دچار مشکلات قابل توجهی شده است که برای صاحب نظران و متفکران عالم جای تعجب و تحیر است. یکی از متفکرین غربی میگوید: «ما یاد گرفته ایم در هوا مانند مرغ پرواز کنیم و در دریا مانند نهنگ شکار کنیم ولی یاد نگرفته ایم روی زمین چگونه زندگی کنیم!» آنچه که مایه تعجب و تأسف است اینکه در وضعیت فعلی جهان، تمام تلاشهای علمی و عملی و آمال و آرزوها به مسائل مالی محدود گشته است و کسی به فکر حاکمیت اخلاق و ضرورت تربیت الهی و احیای ارزشهای انسانی نیست. و این بی توجهی تمدن جهان را به پرتگاه سقوط کشانده است اکنون انسانها با این سؤال اساسی مواجه اند که با این وضعیت اخلاقی در جهان چه باید کرد؟ شاید با ورزش برای انسانها حتی مسلمانان مشکل باشد ولی تنها راه موجود، پناه بردن به قرآن عزیز و استفاده از شیوه های تربیتی نهفته در قرآن است. حضرت محمد مصطفی (ص) پیشوای انسانیت نیز فرموده اند: (هر وقت پرده های تاریک بر اجتماع سایه افکند، به قرآن روی آورید و از راهنمایی آن بهره مند شوید. «محققان بیگانه از جمله دکتر گوستاو لوبن فرانسوی در خصوص آثار اعجاز آمیز قرآن گفته است: هر نوع سیستم تربیتی جدید برای بشر سه دوره لازم دارد تا به تدریج از آن بهره مند شود و در پایان امر برای نسل سوم ثمر بخش شود ولی قرآن آنچنان کتابی است که آثار تربیتی اش را در همان نسل اول به حد کمال نشان داد و امتی را تربیت کرد که در کمتر از یک قرن بر سه قاره آسیا، آفریقا، و اروپا (اسپانیا) حکومت نمود» امید است همه ی مردم کشورهای جهان برای حل بحران

اخلاقی و تربیتی موجود، به قرآن رو آورند و مسلمانان نیز با ایمان و باور عمیق به قرآن از روشهای تربیتی آن برخوردار شوند(خزعلی، ۱۳۷۴).

حضور نوجوانان در مسجد دارای موضوعیتی ویژه است اما حضور این قشر مستلزم آن است که انسان از اوایل کودکی و نوجوانی با مسجد آشنا شده باشد؛ بنابراین دوران نوجوانی به قدری حساس است که اگر از فرصت آن استفاده نشود و شخص ساخته و پرداخته نشود امکان بازسازی او هیچگاه مثل اول مقدر نخواهد بود. پس والدینی که نسبت به آوردن کودک و نوجوان خود به مسجد مقید باشند حضور آنان را در مسجد در مقطع جوانی تضمین کرده اند. با توجه به مطالعات و بررسی‌های اندکی که انجام شده مقالات و کتب فراوانی در زمینه نقش تربیتی مسجد به خصوص در رابطه با جوانان نگارش یافته و کمتر به نقش مسجد در تربیت دینی نوجوان پرداخته، پس ضروری به نظر می‌رسد که والدین و تمامی دست اندرکاران تربیت به این اصل مهم که نقش اصلی آن را مکان‌های مقدّسی مثل مساجد ایفا می‌کنند، آشنایی پیدا کنند و خود با مساجد بیشتر مأنوس شوند تا فرزندان‌شان هم با این مکان‌ها رابطه بیشتری پیدا کنند و اثرات تربیتی در آنها ظهور و بروز پیدا کند و جوانانی به بار آیند که با روحیه دینی و مذهبی خدمتکار اسلام و جامعه به شمار روند. لذا برآن شدیم که جهت بررسی بیشتر این اثربخشی، مساجد را که سالهای سال فعالیت‌های فرهنگی مذهبی در ابعاد گوناگون به صورت فعال و جدی در آنها جریان دارد. مورد مطالعه قرار دهیم. زیرا تاکنون تحقیق جامعی مبنی بر اثربخشی برنامه‌های فرهنگی مساجد انجام نگرفته است و از طرفی با توجه به سند چشم انداز (تحول بنیادین) در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران با هدف بازنگری و باز اندیشی و بازسازی بنیادهای اساسی جامعه در راستای تربیت انسان الهی و برپایی جامعه دینی مبتنی بر معارف انسان سازمکتب اسلام، و لزوم تحول فرهنگی همه جانبه ضرورت می‌یابد که با توجه به حرکت شتابان و تحولات سریع اجتماعی، چنین گامی را در شرایط کنونی برداشت. لذا موضوع اصلی این کتاب این است که آیا برنامه‌های فرهنگی مساجد

در حوزه‌ی آموزش قرآن، احکام، اخلاق و... بر افزایش دانش دینی نوجوانان اثربخش بوده است؟ آیا اجرای برنامه‌های فرهنگی بر تربیت دینی نوجوانان از حیث نگرش، باورهای دینی و میزان دینداری موثر بوده است؟

با نگاهی گذرا از صدر اسلام تا عصر حاضر ملاحظه می‌شود که با هدایت و نظارت و مدیریت پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) و بزرگان و عالمان دینی، مسجد که پایگاه یکتاپرستی بود، علاوه بر این کارکرد، پایگاه جهاد و نهضت، قضاوت، امور حسبه، رفع مشکلات، آموزش و مرجع جست‌وجوگران حقیقت بوده است. از ساخت بنای فیزیکی مسجد تا هویت مناره و گنبد و محراب تا نوع آموزش‌های رایج در مساجد و ده‌ها مورد که در این کتاب به آنها اشاره شد، همگی عاملی برای تحول فرهنگی در اسلام شد. در دوران غیبت، شاگردان مکتب پیامبر اسلام (ص)؛ یعنی عالمان متعهد و خداجوی از سنگر مساجد به تبلیغ معارف اسلامی پرداختند. در سایه همین تلاش‌ها که تاکنون نیز ادامه دارد، بخش قابل توجهی از معارف و احکام اسلامی در دل‌ها زنده ماند و سینه به سینه و نسل به نسل منتقل شد. گرچه به لحاظ شدت و ضعف فشارهای سیاسی حکومت‌های ستم پیشه بر مسجد و عوامل دیگر، میزان تلاش‌های علمی و فرهنگی در مساجد اسلامی، همواره یکسان نبوده است. شرح درد و رنجی که عالمان دین پرور و مؤمنان خدا جوی در طول تاریخ در این راه پرفراز و نشیب کشیده‌اند، خود، حدیث مفصلی است. ولی باید اعتراف کرد مساجد مسلمانان در زمینه آموزش و گسترش فرهنگ اسلامی کم و کاستی‌های فراوان داشته و دارند. دلسوزان فرهنگ اسلامی بایستی تلاش کنند تا مساجد به صورت کانون‌های فعال تبلیغ و تربیت و مرکز نشر فرهنگ اسلامی درآید و در جذب مردم به ویژه نسل نو جوان و جوان فعالانه عمل نماید، که این خود از وظایف مسلمانان در قبال مسجد در زمان غیبت است. البته با کمال تأسف با نگاهی گذرا به مجموعه مساجد در کشورهای اسلامی این حقیقت تلخ روشن می‌شود که در حال حاضر بسیاری از مساجد، توان لازم را جهت تقویت بنیه فکری و معنوی مسلمانان ندارند (طبرسی، ۱۴۰۳) مطالعه

تاریخی مساجد از آغاز تاکنون نشان می‌دهد که مسجد و کتابخانه، همواره در کنار هم بوده‌اند. از همان آغاز که قرآن به صورت مکتوب درآمد، مسلمانان قرآن‌های نوشته شده را به مسجد هدیه و یا وقف می‌کردند. با افزایش شمار کتاب‌ها، کتابخانه‌های مساجد نیز، رشد چشم‌گیری یافت. این کتابخانه‌ها نقشی بزرگ در شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی داشته‌اند (مکی السبأغی، ۱۳۷۳) در شرایط کنونی، نمی‌توان مسجدی را که بدون کتابخانه باشد، مسجدی نمونه نامید. بهترین سنگر برای مبارزه با کژی‌ها و انحراف‌های فکری و اجتماعی که جامعه اسلامی را تهدید می‌کند، مسجد است. مسجد در جایگاه اصیل خود یک الگوی ارزش‌گذاری است. ارزش‌های فراموش شده در مسجد مطرح می‌شود. در آن جا نیازمند و ثروتمند، رئیس جمهور، وزیر، فرمانده و سرباز، امتیازهای مادی و ظاهری را در کنار می‌نهند و همه در کنار یکدیگر و دوش به دوش هم می‌ایستند. در مسجد، تنها ارزش‌های حقیقی همچون تقوا و جهاد مطرح است. از سوی دیگر نقش مساجد در اجراء نظارت و ارزشیابی برنامه‌های فرهنگی لزوم و ضرورت آگاهی آنان از تغییرات آموزشی و برگزاری این دوره را آشکار می‌سازد. از سویی ضروری است که محتوای برنامه‌های فرهنگی مساجد از کیفیت بالایی برخوردار باشند که ضمن تغییر نگرش و دانش و به طور کلی رفتار دینی نوجوانان در بعد مثبت آن توانسته باشد در انجام موفق وظایف محوله مفید واقع شود. بنابراین اجرای این پژوهش از دو بعد ضروری و حائز اهمیت است. نخست آنکه ارزیابی برنامه‌های فرهنگی مساجد برای دست‌اندرکاران و متولیان اطلاعات مفیدی را در جهت کشف نقاط قوت و ضعف برنامه‌های برگزار شده را برای برنامه‌ریزان فراهم می‌آورد. مزیت دیگر ارزیابی در این مطالعه این است که مشخص می‌کند تا چه میزان برنامه‌های فرهنگی مساجد بر باورهای دینی و دینداری نوجوانان تاثیر داشته است و آیا دوره‌های آموزشی برگزار شده به اهداف از پیش تعیین شده‌ی خود دست یافته است؟

فصل اول

مبانی نظری

در دوره نوجوانی رشد افکار مذهبی در افراد به اوج خود می‌رسد. افراد در این سنین سعی دارند از فضیلت‌های مذهبی حداکثر استفاده را ببرند، لذا تن به ریاضت کشیدن و شب زنده داری می‌دهند حتی دیده شده نه تنها به اجرای کامل واجبات دینی می‌پردازند بلکه سعی می‌کنند مستحبات را نیز به نحو احسن اجرانمایند تا از فضیلت آن بهره‌مند شوند. صداقت، پاکی و خلوص در روح نوجوان به وضوح دیده می‌شود. بر این اساس به همه امور با دید خیر و مصلحت می‌اندیشند و از همه مردم نیز انتظار دارند این چنین باشند و دنیا را نیز اصلاح شده می‌خواهند و نسبت به کجروی‌ها و خلافکاری‌ها حساسیت خاصی نشان می‌دهند و اغلب می‌خواهند با شعار امر به معروف و نهی از منکر به اصلاح جامعه خود بپردازند. در این راه نیز گاهی دچار افراط و تفریط‌هایی می‌شوند. موضوع آخرت و زندگی پس از مرگ فکر آنان را به خود مشغول می‌کند. این موضوع آنها را برآن می‌دارد تا توجه خاصی به مسئله‌ی حلال و حرام براساس معیارهای شرعی بپردازند تا از این طریق به آرامش نسبی رسیده و از میزان ناراحتی‌هایشان کاسته شود. در این دوره شک‌های مذهبی اوج گرفته به گفته‌ها و اخبار گذشتگان شک می‌کنند و سعی دارند دلایل عقلی و منطقی برای اعمال و پدیده‌ها توضیحی علمی بیابند و تفسیری نو از جهان و زندگی روی آن

داشته باشند. مشکلات دینی آنان در این سنین آغاز می‌شود زیرا شناخت کاملی از مسائل دینی ندارند لذا برای پاسخ یافتن سئوالات شرعی به دام افراد ناصالح، افراطی و کجرو و بی‌اطلاع رجوع می‌نمایند، با این وصف نوجوانان سر از لامذهبی و بی‌بندوباری و بی‌خدایی در می‌آورند و روح پاک و بی‌آلایشان دچار انحرافات اخلاقی و حتی به انحرافات دینی می‌شود (اکبری ۱۳۹۰، ص ۳۴۹).

ایجاد تربیت دینی در دوره نوجوانی

نوجوانی زمانی است که فرزند پای از خانه بیرون می‌گذارد. در این زمان باورهای مخالف در کمین روحیه و نفس اویند هنگام نوجوانی که فرد به جامعه وارد می‌شود حمله به باورها تندتر، مشکلات فراوان تر، هستند که می‌توانند فرزند را سرپا و مقاوم نگه دارد. باورهای اصیل، درون فرزند را غنی، دل او را امیدوار و با اعتماد می‌سازند. پشت او را محکم و پای او را استوار می‌گردانند. هم‌چنین دانایی مفید و توانایی مؤثر در او ایجاد می‌کنند. فرزندى که دارای باوراست، اخلاق و ادب در وجودش از نمایش مایه و معنا و مذهب در وجودش از تقلید و تعصب، به بصیرت و علم و فهم و نهایتاً به ایمان ختم می‌شود. هم‌چنین در نفس او حال تسلیم و رضا و توکل ایجاد می‌شود. این جاست که می‌گوییم باور، فرمانده و تدبیرگر وجود فرزند و نوجوان می‌شود، زیرا در جایی عمل لازم است و در جایی دیگر ترک آن عمل، در مکانی تندی لازم است و در موضعی دیگر نرمی مناسب به نظر می‌رسد. به عبارتی شکل‌ها در همه متغیرند، اما قاعده‌ها درست و به جا هستند و باعث احوال و رفتارهای گوناگون می‌شوند. آن‌چه این قاعده‌ها را تشخیص می‌دهد باورها هستند. دوره نوجوانی، دوره نگاه عبرت‌پذیر به امور و وقایع زندگی و برداشت از پدیده‌های هستی است. در این مسیر باید از تفکر قلبی کمک گرفت و با یادآوری پی‌درپی آن را استمداد داد تا به ایجاد باور منجر شود. (کیومرثی، ص ۱۱۹-۱۲۰)

آفات بی باوری نوجوانان

آفت مهم باور در فرزندان تردید است که اگر دفع نشود به تکذیب هم می‌انجامد، که خود آفت بزرگتری است تردید در برابر قبول و اعتماد فرزند قرار دارد و تکذیب در مقابل تصدیق اوست. عواملی که تصدیق را قوت می‌بخشد و به باور می‌رساند عبارتند از: اقرار زبان و عمل به آن، ترک اقرار و عدم عمل، احساس تصدیق را سست و متزلزل می‌کند و بر معرفت آن، سرپوش می‌نهد تا چنان کم رنگ شود، که از توجه بیفتد و دیگر ملاک به عنوان وجدانی باقی نماند. اگر چنین وضعی پیش بیاید، ملاک و وجدان فرزند تنها دانسته‌های روزمره القایی احساسی و انفعالی خواهد بود و قضاوت آن نیز بر مبنی نظر و فهم شخصی صورت می‌گیرد از این رو احکام مکتب را بر صلاح او استوار است نمی‌پسندد و رد می‌کند، زیرا وجدان او دنیایی شده است و ما که می‌دانیم با معیار مکتب، امور اصلاحی انسان را نمی‌توان با ملاک‌های انتفاعی، لذتی و تنوعی ارزیابی کرد. اقتضای وجودی آدمی چنان است که همواره فهم خود را معیار قرار می‌دهد بنابراین اگر فطرتی بار آید، با باورهای مکتبی موافقت خواهد داشت و مصادیق دیانت را به سادگی پذیرا خواهد بود، اما اگر فطرتی بار نیاید خود را از معارف فطری غافل کند بعدها به تکذیب بیان مکتب خواهد پرداخت و چنان که گفته شد، نظرات مکتب را با علم شخصی خود خواهد سنجید از سویی می‌دانیم که بسیاری از علوم به دست آمده توسط انسان بصورت فرضی و گمانی است و دانش‌های غیرمکتبی از حدظن فراتر نیستند ظن و گمان هم حق را در نخواهد یافت. تصدیق هم نخواهد کرد. اما تکذیب بیان مکتب به علت آلودگی به گناه و عادت به تجاوز برای شخص بزهکار به راحتی ممکن است، زیرا آدم بدکار نمی‌تواند باور کند که کیفر بد کاری‌های خودش را خواهد دید. نباید به باورهای کودک و نوجوان تنه بزنیم. به فرض اگر تشخیص دادیم که باور غلطی در او پا گرفته، باید همان رفتاری را با او داشته باشیم که طفل خردسالی که ظرف گران قیمتی را در دست گرفته است داریم. یعنی می‌ترسیم که آنرا بشکند! باید ظرف را از دست کودک گرفت، اما چگونه؟ تدبیر این کار

همواره باید با ظرافت و لطافت همراه باشد و هرگز نباید چیزی را به زور از کودک گرفت، بلکه باید او را از موضع توجه دور نگه داشت و چیز دیگری را جایگزین آن کرد. به این ترتیب و با این روش می‌توان باور ناشایست را در فرزند تغییر داد و هیچ رویه‌ی دیگری مطلوب و مؤثر نخواهد بود. در هر صورت، باید نوجوان آگاه شود که باور قبلی اش کافی و غنی نیست و این باور که به او عرضه می‌شود از غنای لازم برخوردار است. اگر به غیر از این روش عمل شود اولیای تربیتی بخواهند باوری را از فرزند بگیرند، او تعصب خواهد ورزید و لجاجت به خرج خواهد داد و کار اصلاح باور بسیار دشوار و بلکه غیرممکن خواهد شد (کیومرثی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۰-۱۲۲)

از امتیازات مکتب توحید با تمام مکتب‌هایی که در عالم هست این است که در مکتب‌های توحید، مردم را تربیت می‌کنند و آنها را از ظلمات خارج می‌کنند و هدایت به جانب نور می‌کنند. تمام مکتب‌هایی که مکتب غیر توحیدی هستند، مکتب‌های مادی هستند و این مکتب‌های مادی یا مردم را از عالم نور برمی‌گردانند به سوی عالم ظلمت و دعوت می‌کنند به مادیگری و ماده و از عالم نور منصرف و منحرفشان می‌کنند؛ یا آنها را همان دعوت به ماده می‌کنند و دیگر آن طرفش را کار ندارند... . لکن مکتب‌های توحیدی- که در رأس آنها مکتب اسلام است- در عین حال که به مادیات و با مادیات سر و کار دارند، لکن مقصد این است که مردم را طوری تربیت کنند که مادیات، حجاب آنها برای معنویات نباشد. مادیات را به خدمت معنویات می‌کشند، در عین حالی که نسبت به مادیات نظر دارند، نسبت به زندگی دنیا نظر دارند، در عین حال مردم را متوجه به معنویات می‌کنند و از ظلمت ماده نجات می‌دهند. توجه به ماده و به مادیات به طوری که تمام توجه به مادیات باشد، ظلمت است؛ ظلمات است، و انسان را به ظلمات می‌کشد، و به چیزهایی می‌کشد که شما مشاهده می‌کنید که در همه مکتبها که هست؛ مردم را می‌کشند به جنگها، به خونریزیها. مکتب کمونیست، مکتب خونریزی است، مکتب اختناق است، تمام اختناق در آنجا حکمفرماست؛ و خونریزی در آنجا هست؛ به طوری که سران